

7. Литвинова М.В. Массовые праздники и зрелища как манифестация власти. *Евразийский союз ученых*. № 3-9 (12), 2015. С 47-49.

8. Ліманська О. В. Сучасна обрядова культура українських свят в системі духовних цінностей суспільства // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв . Мистецтвознавство. Архитектура. 2009. № 1. С.79-87

9. Малоока Л.В. Історична еволюція масових свят українців : Автореф. дис. канд. іст. наук: 17.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. 19 с.

10. Метельова Т.О. Реактуалізація міфологічного мислення як складник модернізаційних процесів // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. Зб. наук. праць / За заг. ред. д.філ.н., проф. Рудякова П.М. // ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» Київ: Вид-во «Фенікс», 2015. 63-72с.

11. Чуйко В.О. Народне свято як засіб етнокультурної ідентифікації та національного єднання // Культура України. Вип. 48, 2015. 238-247с.

АСПЕКТИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ТУТКОВСЬКОГО П.А. У ШКІЛЬНІЙ ЕКСКУРСІЇ

Логінова Аліна Олексіївна

аспірантка Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

anila_1@ukr.net

Науковий керівник – к.пед.наук, Н.В. Муніч

Симбіоз навчально-виховного процесу в школі з позаурочною екскурсійною діяльністю—ідеальний спосіб формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості учня в умовах нової української школи. Одна з форм оптимізації навчального процесу—проведення екскурсійної роботи, використовуючи праці відомих вчених-географів. Така технологія сприяє поглибленню знань з географії, створює умови для позитивного спілкування учнів у школі і за її межами. Тим самим освітній процес перестає бути обтяжливим, а це є запорукою розвитку в учнів основних, предметних та міжпредметних компетентностей. Вбачаємо, що в процесі екскурсійної діяльності є місцедля відкриттів, популяризації і застосування у шкільній географічній освіті наукового спадку видатного українського вченого, геолога, педагога П.А. Тутковського. Адже зміст освіти потребує реконструкції, в тому числі, засобами «чистих» першоджерел.

Формування П.А. Тутковського як геолога почалось під час навчання в Київському національному університеті Святого Володимира, в якому у 1882 р. він зайняв посаду консерватора (хранителя) мінералогічного та геологічного кабінетів. Постійні відрядження та геологічні розкопки Тутковського дозволили швидко поповнити і систематизувати колекції мінералогічного кабінету, який згодом перетворився на Геологічний музей Київського університету. Але найбільш потужний імпульс його наукова діяльність отримала з організацією в 1926 р. Українського науково-

дослідного інституту геології, який він очолив. Другим закладом, що сприяв цьому процесу, було відкритий в 1927 р. в Києві Національний геологічний музей. За ці роки П.Тутковському вдалося об'єднати геологів, які протягом наступних десятиліть зробили надзвичайний внесок у розвиток геологічних наук в Україні.

Екскурсійна діяльність не є новим явищем у сучасній шкільній освіті, зокрема даній формі роботи приділяється досить багато уваги в роботах Гацевич Н.А., Ємел'янова Б. В., Клочко Ю. М.Петросової Р. А., Оніщук В.А. Ще на початку ХХ-го ст. екскурсія розглядалася як обов'язковий і необхідний елемент шкільних занять. В своїх педагогічних працях Тутковський П.А. наголошував, що лише шкільна екскурсійна діяльність здатна урівноважити різкий перехід від літнього відпочинку на канікулах до роботи на уроці (у вигляді вступу до класного життя) [5]. Спочатку керівником шкільної екскурсії призначали класного вчителя, що мав організаторські здібності і вмів цікаво та коротко подати інформацію. Надалі питаннями екскурсійної роботи займалися створені в 20-х рр. спеціальні бюро і комісії при місцевих відділах народної освіти, де готували спеціальних шкільних екскурсоводів. Окрім шкільних екскурсій П.А. Тутковський описував і свої дослідницькі подорожі зі студентами на озера Баскунчак та Ельтон, а також створив детальний путівник екскурсій по Волині [4, 7].

В 70-ті роки минулого століття географічні екскурсії в школі носили переважно сезонний характер і мали одну з головних цілей – виявлення змін у природі за порами року. У старших класах, коли діти набували певного досвіду самостійної роботи, вчитель географії зосереджувався не лише на виборі маршруту, але й на підготовці самостійної роботи дітей на визначених етапах екскурсії. Аналізуючи навчальну програму з географії для учнів загальноосвітньої школи [1], зазначимо, що лише в 6-му класі в межах виконання практичної роботи № 7 для складання учнями опису одного з природних комплексів своєї місцевості рекомендовано проведення екскурсії. Основним недоліком є відсутність чітких вказівок щодо проведення екскурсії, хоча варіативність тем у програмі дає змогу організувати більшу кількість екскурсійної роботи. Фактично створення, підготовка і проведення освітньої екскурсії залежить лише від бажання та можливостей вчителя.

На прикладі розробленої нами екскурсії в межах вивчення теми «Геологічна будова України», доводимо можливість її організації з використанням робіт П.А. Тутковського (персоналія, та його наукова спадщина, які на нашу думку слід згадувати при вивченні географії у школі). Запропонована екскурсія була проведена за участі Макеєвої А.І., вчителя географії та учнів 8 класу Глевахівської загальноосвітньої школи на території Геологічного музею КНУ ім. Т. Шевченка, де спочатку консерватором, а потім директором був саме Павло Аполлонович. До будь-якої шкільної екскурсії починає готуватися сам учитель: визначення основної мети, завдання екскурсії, розробки чіткого маршруту проведення

та пошуку літератури для розповіді. Ось саме на цьому етапі зібрання інформації доцільно звернутися до наукових праць вчених-географів. Наприклад, оживити розповідь про формування території України цитатого з праці П. Тутковського, що «давняшні польські вчені першої половини ХІХ-го ст. справді вважали товтри за вулкани і описували їх під цією назвою (наприклад Бельке)» [6]. У розділі «Гранітовий краєвид» Павло Тутковський підкреслює що «з усіх часткових краєвидів України, гранітовий краєвид є найбільш розповсюдженим... і має найбільшу вагу з усіх часткових краєвидів для культури, господарства і людського побуту». І далі автор порівнює його, наприклад, з суворими краєвидами Фінляндії, називає архейський фундамент «Українськими Альпами» [2]. Такі паралелі між змістом географії 8-го і 7-го класів спрацюють на краще усвідомлення як попередньо пройденого матеріалу з географії материків, так і сприйняттю нового в географії України.

Обов'язковою умовою під час підготовки є попередній огляд території майбутньої екскурсії. Вчитель уточнює маршрут, знаходить потрібні об'єкти, намічає зміст і обсяг тих знань, які повинні отримати діти, послідовність проведення окремих частин екскурсії, встановлює місця для колективних і самостійних спостережень, для відпочинку дітей. В нашому випадку маршрут екскурсії проходив серед експозиційних зон музейного простору, де центральне місце в палеонтологічному відділі займає скелет мамонта, знайдений на території Києва. Оскільки даний музейний об'єкт швидко привертає увагу школярів, варто згадати цитату з праці Павла Аполлоновича "Нариси з природи України" : «...років 400–500 назад, коли наука була ще малорозвиненою й люди в Західній Європі були дуже неосвічені, а тому легковірні і забобонні, ці копальні кістки мамонтів вважали за останки колишніх велетнів»[3].

Безпосередньо перед початком бесіди на території музею вчитель оголошує тему екскурсії, основні об'єкти показу, а також правила поведінки на території музею. Основним помічником під час розповіді слугує розроблена технологічна карта екскурсовода, яку вчитель з легкістю може скласти заздалегідь на етапі підготовки змісту екскурсії. Вчитель повинен дати вичерпні відповіді на запитання, що виникають в процесі в учнів, докладно розповісти про об'єкт, що вивчається, пояснити причини виникнення тих або інших природних явищ. Під час екскурсії учні уважно розглядають об'єкти вивчення, можна робити відповідні записи і малюнки, оскільки заключний етап екскурсії реалізується у формі короткої бесіди з обміном враженнями, мозкового штурму або дискусії.

Завершити екскурсію ми пропонуємо у формі квесту безпосередньо в залах геологічного музею. Прослухавши екскурсію, учні отримують бланк із запитаннями, відповіді на які вони можуть знайти у стінах музею. Під час пошуку відповідей учні ретельно вивчають стенди, переглядають колекції музею або розпитують співробітників. Результатом мають стати не тільки заповнені аркуші з відповідями, які передують журі, але й нові знання.

Переможцем стає команда, яка швидше дала правильні відповіді.

Висновок. У сучасних навчальних програмах з географії екскурсія посідає незначне місце, хоча досвід давно переконав, що екскурсія – це дієва форма вивчення географії і не варто від неї відмовлятися. Це не означає, що вона не потребує модернізації. Урізноманітнення змісту розповіді під час екскурсії живими цитатами з першоджерел вчених, як от Тутковського П.А., приверне увагу до вагомого внеску в науку вчених-географів, зокрема й вітчизняних. Застосування активних пізнавальних способів – на кшталт «квест», дозволить розширювати знання з географії, формувати комунікативні навички, надаючи можливості висловлювати учням власні думки, вміння аналізувати, проявляти ініціативу.

Список використаної літератури:

1. Навчальна програма з географії для 6–9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] – Режим доступу: mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi (дата звернення 15.02.2019) – Назва з екрана.
2. Тутковський Павло Аполлонович. Красвиди України в зв'язку з її природою і людністю / П. Тутковський. – Київ: Червон. шлях, 1924. – 134 с., арк. іл.
3. Тутковський П. А. Нариси з природи України. Вип. 1. Статті та розвідки. – К., Всеукр. Кооп. Видавничий союз, 1920. – 187 С.
4. Тутковский, П.А. Отчет о географической экспедиции со студентами на озера Баскунчак и Элтон в 1916 году / П.А. Тутковский. – Киев: Тип. Ун-та св. Владимира, 1917. – 32 с.
5. Тутковский П. А. О школьных экскурсиях. – Киевское Слово, 1893, 29 июля, № 1989.
6. Тутковский П. А. Природна районізація України. Генетична класифікація і розподіл фізико-географічних красвидів України України на підставі геологічної їх еволюції.– К.: Наркомземсправ, 1922. 80 с., іл., карта.
7. Тутковский, П.А. Путеводитель экскурсии по Волини / П.А. Тутковский. – Киев, 1926. – 24 с.